

Савчин Н. Б.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

НОВЕЛІСТИКА ГРИГОРА ТЮТЮННИКА В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКАХ ІЗ ТВОРЧІСТЮ ЛЬВА ТОЛСТОГО

Анотація. Стаття присвячена аналізу інтертекстуальних зв'язків у новелістиці Григора Тютюнника з творчістю Льва Толстого як аспект діалогу культур. Використовується приватне листування українського прозаїка, його щоденникові записи, в яких відображено ставлення до творчості Л. Толстого.

Ключові слова: новелістика, інтертекстуальність, діалогізм, традиція, спадкоємні зв'язки.

Постановка проблеми. Григор Тютюнник багато в чому оновив зміст і поетику прозописьма, поглибив дослідження українського національного характеру. Разом з тим він успадкував немало відкриттів як вітчизняної, так і російської літератури. Проте до сьогодні ще в науці про літературу немає праць, присвячених аналізу інтертекстуальних зв'язків новелістики Гр. Тютюнника з творчістю класика російської літератури Л. Толстого. Нині в цьому напрямку йде пошук. Не можна сказати, щоб завжди результативний, проте сам напрямок пошуку продуктивний. Дійсно, українська усна народнопоетична творчість, імена українських письменників Т. Шевченка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Г. Косинки, як і імена російських митців Л. Толстого, А. Чехова, В. Шукшина не випадково згадуються в тому чи іншому зв'язку, коли мова заходить про Григора Тютюнника.

Відомі літературознавці і критики М. Ільницький [2], Н. Крутікова [3], В. Кузьменко [1], О. Неживий [5] та багато інших дослідників присвятили творчості прозаїка численні відгуки, рецензії, критичні статті та нариси. Однак досі ще ні в літературній критиці, ні в літературознавстві немає спеціальної праці, в якій би висвітлювались інтертекстуальні зв'язки новелістики Гр. Тютюнника з творчістю класика російської літератури Л. Толстого, що й визначило **актуальність** пропонованої статті та обумовило її мету.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати новелістику Григора Тютюнника в інтертекстуальних зв'язках з творчістю Льва Толстого як аспект діалогу культур на матеріалі приватного листування українського прозаїка, його щоденникових записів, в яких відображено ставлення до творчості Л. Толстого.

Іван Дзюба зауважив: «Багата українська література, але він один (Гр. Тютюнник. – Н. С.) може стояти в ній поруч із Стефаніком» [1, с. 5]. Науковець також не поділяє думки про те, що Тютюнник вільно почувався тільки в матеріалі сільського життя і сільських характерів, а місто, робітництво зокрема, йому як художникові «не давалося». Так, багато що в міському житті було прозаїкові естетич-

но неприйнятне, і це неприйняття ніби мимоволі інколи в нього проривається (зокрема і в болочому «Дні моєму суботньому»), але водночас «картини робітничого побуту і праці в нього виразні й предметно насичені. Тут він чимось нагадує Івана Юхимовича Сенченка. І так само, як Сенченко, шукав таке робітниче середовище, де живе українська атмосфера» [1, с. 15].

Ірина Демченко, окреслюючи психологізацію пейзажу як архетипу адекватного сприйняття художнього твору в новелі «Зав'язь» Григора Тютюнника, зіставляє її з новелою Ольги Кобилянської «Природа». Порівнюючи своєрідність психологізації пейзажів у згаданих творах, дослідниця констатує, що ці пейзажі «виступають відповідником до космічного ритму природи, яка, в свою чергу, є не тільки учасником дії, але й відіграє дуже важливу роль у створенні адекватного сприймання кожного твору, використовується для акцентуації гармонії макро– і мікркосмосу. Це своєрідний заклик письменників до єднання з універсамом» [1, с. 58].

Не можемо обійти увагою статтю Миколи Сулими «Елементи автобіографізму у творчості Архипа Тесленка й Григора Тютюнника». Підстав для такого зіставлення маємо доволі, тож унаслідок проведеного дослідження науковець робить цілком аргументований висновок: «Особливий хист, яким Бог наділив обох письменників, дозволив їм надати особистим перипетіям, особистим переживанням загальнолюдського значення, автобіографізм під їхніми перами набув ознак документа епохи, автопортрет став портретом цілого покоління» [1, с. 222].

Про спорідненість прозописьма Григора Тютюнника з творчістю Василя Шукшина оприлюднив цікаву розвідку Микола Ільницький, назвавши статтю «Від епічності до епічності» [2]. Згодом ідею зіставлення творчих особистостей українського й російського прозаїків підтримав Ярослав Козачок. Його дисертаційна робота «Григор Тютюнник, Василь Шукшин: Проблемно-художнє зіставлення» (1991) присвячена з'ясуванню концепції світу й людини, котра виникла на рівні світогляду прозаїків і певною мірою визначила типологічну близькість моделей світу обох письменників, аналізу сюжетно-тематичних аналогій у малій прозі Г. Тютюнника та В. Шукшина.

Почасти одні критики й літературознавці докоряли Тютюнникові в надмірному традиціоналізмі. Інші саме в цьому вбачали рідкісне новаторство письменника. На наш погляд, під новаторством митця необхідно розуміти дівість його творів на душі й світогляд своїх сучасників. Григор Тютюнник узяв на озброєння необхідні йому духовні настанови, художні відкриття класиків, користуючись

якими, звісно ж, видозмінюючи їх, переплавляючи відповідно до власних творчих уподобань, він торкався животрепетних проблем нашої доби. Його твори насичені психологізмом, як мало у кого з письменників. Хіба не в цьому полягає справжнє новаторство сучасного письменника?

Григор Тютюнник, як ніхто інший, зірко помітив руйнівні процеси, що відбуваються в морально-звичаєвому укладі українського народу, призводячи до деградації сім'ї і особистості, розпусти, пияцтва, «демобілізації» добра, колективізму, доброчинства (оповідання «Оддавали Катрю», «Син приїхав», «Грамотний», «Нюра», «Смерть кавалера», повісті «Облога», «Життя Артема Безвіконного»). У новелі «Медаль» людині, що помирає, причому в селі, яке так само дихає на ладан, вручають медаль «За трудову доблесть». Тепер, щоправда, сільським трударям і медалей не вручають.

Письменник боявся слова пустого й нещирого, не любив пустих і нещирих людей, ніколи не допускаючи їх до свого серця. Зате як розкошували в його товаристві його друзі. Він часто «програвав», імпровізуючи, свої майбутні новели й оповідання, влаштовував своєрідні «літературні змагання» – на найвлучніше слово. Був, за свідченням друзів [1, с. 67], «душею компанії, дружнього застілля. А в очах – зачарований сум».

Світлішав лицем і душею тільки при дітях. У повістях «Климко», «Вогник далеко в степу», в адресованих дітям збірках «Ласочка», «Степова казка» Григор Тютюнник показав себе тонким психологом, справжнім знавцем дитячої душі. Тієї «діалектики душі» (і дитини, і дорослої людини) письменник вчився як у самого життя, так і в своїх попередників у літературі.

Ім'я російського письменника Льва Толстого, на наш погляд, варто називати в числі перших його духовних наставників.

Н. Крутікова, говорячи про проблеми вивчення традицій Льва Толстого в творчості сучасних українських прозаїків, констатує: «Труднощі у визначенні таких літературних зв'язків зростають, коли традиції сприймаються не безпосередньо, а на історичній віддалі, в абсолютно нових суспільних умовах, на іншому культурному рівні, в аспекті нових художніх завдань» [3, с. 52]. Так само непросто з'ясувати глибинні зв'язки, котрі існують між творчістю Льва Толстого й прозописмом Григора Тютюнника.

Нагадаємо, що з творчістю автора «Війни і миру» Тютюнник познайомився ще в шкільні роки. Особливо захоплювався автобіографічною трилогією письменника, і це допомагало усвідомити характер сприйняття дійсності дитиною і підлітком, відкривало безпосередність відчуття і радості існування маленької людини. Порівняння викликало в майбутнього новеліста думку про глибоку відмінність соціальних обставин дитинства Толстого і дитинства селянського хлопчика, який під час голоду в сорок другому році їв «картопляну зав'язь, жолуді, пробував конину – коли вона кипить, з неї багато піни» [1, с. 15].

Дослідниця Л. Мороз з цього приводу справедливо зауважує: «...Який Фрейд чи Юнг дослідить і визначить: як формувалася – чи, точніше, деформувалася психіка маленької людини, в якій забрано – назавжди! – батька (без жодної причини), яка пережила війну і фашистську окупацію, яка росла в умовах кріпаччини (ніжно названої

колгоспним ладом – від слова «лад»? – який потворний парадокс!)? Які рубці на серці (навіть не на спині) залишилися в тієї маленької людини, за якою ганявся з батоном вершник, що наглядав за виконанням незбагненого (м'яко кажучи) «закону про п'ять колосків» (в оповіданні «На перекаці» бачимо навіть медичні наслідки тих злочинів влади: хлопчина втрачає дар мовлення)» [4, с. 183].

Григор Тютюнник глибше почав вивчати твори класика російської літератури в університеті, а надто, коли темою дипломної роботи обрав принципи психологізації героїв у творах Л. Толстого. Студіювання текстів видатного письменника перетворилося для українського митця в справжню школу художньої майстерності. Причому, подумки сперечаючись з класиком російської літератури, а почасти й занотовуючи свої роздуми до щоденника, Григор Тютюнник здебільшого «відкидав» художній досвід свого попередника. Можна посилатися для прикладу, хоча б на запис у щоденнику від 28 листопада 1961 року:

«Писати, як Толстой, зараз не можна. Класичний аналіз психіки в наш час не пройде. По-перше, він довгий і надокучливий при прагненні передбачити всякий вчинок. По-друге, словесний матеріал такого плану, як «схвилювано», «розчулено», «печально», «страждати» встигли достатньо вульгаризувати. По-третє, ступінь самопізнання людини в наш час набагато досконаліший, і ми, пробуючи писати по-толстовському, просто ломимося у відчинені двері. Одне слово, читач навчився розуміти письменника, як Печорін Вернера. Йому достатньо натякнути. Потрібна деталь. Але – ніяких крайностей. Сюжет також поступається типу, характеру. Потрібні нові типи, а сюжет – в ім'я цих типів, ні в якому разі – навпаки.

Внутрішній сюжет заразливіший, від нього читачеві трудніше відчепитися, піти, забути, тобто сюжет–настрій» [5, с. 29].

Як бачимо, толстовські тексти він сприймає крізь призму власного бачення сутності мистецтва – **як треба** найдоцільніше подавати читачеві життєву **правду** в нових реаліях доби.

Разом з тим чимало творчих відкриттів самого Гр. Тютюнника немов би підготовлені прозою Л. Толстого, яка була для українського новеліста могутнім стимулом у самостійному відтворенні добре знаного ним життя українського села, відкривала шляхи зображення поетичного світу як дитячих відчуттів, так і надій та прагнень дорослих, що їх не затьмарила навіть найпохмуріша радянська дійсність. Тютюнник увібрив у себе традиції попередника в художньому письменстві, вдивляючись в особисті якості людини, довіряючи в цьому плані власному талантові.

І для Толстого, і для Тютюнника головна цінність – людська особистість, однак якщо людина у Толстого переважно вибудовує себе, самовдосконалюється, то людина у Тютюнника переважно розбирається в самій собі, в своїй власній природі.

Але ж і Григор Тютюнник стверджує усією своєю творчістю найвищу цінність людської особистості! Не випадково чимало конфліктів у його новелах та оповіданнях починаються з того, що хтось якимось чином заважає проявитись цій особистості, принижує її, ображає її людську гідність.

Над смыслом життя багато героїв Тютюнника роздумують по-толстовськи, порівнюючи різні долі, різні сві-

тогляди, світосприйняття... А розібратися в самих себе, в своїй природі прагнуть десятки тютюнниківських героїв.

Доволі часто в епістолярних діалогах з адресатами Григорій Тютюнник вживає інтертекстуальні вкраплення, алюзії та парафрази із творів Толстого, цитує (здебільшого не дослівно, а по пам'яті) «мудрого старця».

Візьмемо на вважання кілька прикладів із приватних кореспонденцій українського новеліста, які, на наш погляд, можуть бути показовими у цьому контексті: «Ну, годі, а то я, як той толстовський Берг з «Війни і миру», що дуже любив говорити про себе» [5, с. 84]; «Не хочу уподібнюватися дубу, змалюваному Толстим, у якого ще не розпустилися листочки» та інші.

Як бачимо, вимоги письменник ставить перед собою надзвичайно високі. В душі часу – буремного, динамічного. У вік космічної ракети і твори треба писати високохудожні, довершені. Тут Григорій Тютюнник цілком солідарний з крилатим висловом Олеся Гончара про те, що художній твір – як ракета: один грам зайвої ваги – і вона не злетить...

І ота стриманість, органічність звучання фрази відчутна в кожному рядку його прозописьма, спресованого в тугу пружину. Прозописьма аскетичного «не тому, що воно художньо бідне, а тому, що художньо сповідне» [1, с. 303].

Григорій Тютюнник, на наш погляд, надав прозі і нового змісту, і разом з тим опікувався його формою. Він зумів побачити неповторність кожного людського типу своєї доби, створивши оригінальний різновид новели – сплав традицій Л. Толстого, В. Стефаніка та інших з індивідуальним світловідчуттям.

Висновки. Художня творчість Григора Тютюнника – одне з прикметних явищ у розвитку літературного процесу в Україні у тоталітарних умовах 60–70-х років ХХ століття. Українська ментальність письменника є продуктом колективної творчості нашого народу, яка своїм корінням сягає несвідомих глибин етнопсихіки і ціннісних орієнтацій. Аналіз толстовських інтеркстів у творчості митця свідчить про те, що ментально-лінгвістичний феномен Гр. Тютюнника належить до «помежового існування» носія національної культури в умовах полікультурності. Материнські традиції у родині, архетипна пам'ять української культури стали основою становлення «зрусифікованого автора українського походження». Звідси – вільне володіння прозаїка двома мовами, прикладом чого є ряд творів, котрі спочатку були написані російською мовою («В сумерках», «Алеся», «Глухомань»), а потім перекладені (або вільно відтворені) українською («В сутінки», «Олеся», «Глухомань»).

Григорій Тютюнник надав прозі і нового змісту, і разом з тим опікувався його формою. Він зумів побачити неповторність кожного людського типу своєї доби, створивши оригінальний різновид новели – сплав традицій Л. Толстого з індивідуальним відчуттям.

Художній простір творчості Гр. Тютюнника вибудовується на ґрунті ключових засад геополітичного світобачення, багатоаспектно зреалізованих в його щоденникових нотатках, в епістолярних діалогах з друзями, редакторами, видавцями. У прозописьмі українського письменника та в його художніх перекладах з російської літератури формується перманентний діалог автора з російськими та українськими митцями, з самим собою, своїми героями, читачами, різноманітними соціальними, культурними і мистецькими дискурсами, з сучасною йому добою. Отже, інтертекстуальність, одним з найважливіших, найбільш поширених видів якої є взаємозв'язки («впливи») літератур, – невід'ємна складова художнього новаторства Гр. Тютюнника.

Аналіз інтертекстуального прозового доробку Гр. Тютюнника, матеріалізованого цитатами, алюзіями, ремінісценціями, парафразами, відкрив діалогічні зв'язки з широким культурним колом: з творчістю Л. Толстого та інших письменників. Багаті й різнобічні інтертекстуальні зв'язки творів Гр. Тютюнника є свідченням ерудиції автора, енциклопедичного характеру його знань.

Література:

1. «Прийшов, щоб не розлучатися...»: На пошану 70-річчя Григора Тютюнника: Наук. зб. / Упоряд. М. М. Конончук. – К.: Твім інтер, 2005. – 328 с.
2. Льницький М. Від епічності до епічності / М. Льницький // Дніпро. – 1980. – № 12. – С. 137-145.
3. Крутикова Н. Традиції Льва Толстого і український радянський роман / Ніна Крутикова // Лев Толстой у дослідженнях радянських літературознавців: зб. статей. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 50-76.
4. Мороз Л. З. Григорій Тютюнник: Нарис життя і творчості / Лариса Мороз. – К.: Дніпро, 1991. – 207 с.
5. «...Щоб було слово і світло»: Листування Григора Тютюнника / Передмова, упорядкування, примітки, підготовка текстів О. І. Неживого. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 232 с.

Савчин Н. Б. Новелістика Григора Тютюнника в інтертекстуальних зв'язках з творчеством Льва Толстого

Анотація. Стаття посвячена аналізу інтертекстуальних зв'язок в новелістическім творчестві Григора Тютюнника як аспекту діалогу культур. Використовується частинна переписка українського письменника, його щоденникові записи, в яких відображено відношення до творчості Л. Толстого.

Ключевые слова: новелістика, інтертекстуальність, діалогізм, традиція, преемственные зв'язки.

Savchyn N. Intertextual links of novels by Hryhir Tiutiunnyk with the works of Lev Tolstoi

Summary. The research deals with the analysis of the intertextual links of novels by Hryhir Tiutiunnyk with the works by Lev Tolstoi as an aspect of a dialogue of crosscultures.

Key words: novel, intertextuality, dialogues, tradition,